

educational institutions can make use of this tool. In addition, many teachers are not trained in using multimedia to teach English. According to Gong & Zhou, some teachers who have been aware of the applicability of multimedia teaching tend to focus on the flowery and fancy courseware and neglect the teaching aim, teaching object and teaching content, so the whole English classroom would become a demonstrating hall of computer functions.

In conclusion, Internet has connected the world irrespective of time and space. Technology has influenced how we write, think, and communicate with others. The popularity of quick social interactions on social media has transformed our communication patterns and gave birth to Text-speak, which is the main mode of communication of the net-generation. The youngsters cannot to be blamed for writing in short-hand as they have adapted their writing style to comply with the word count restrictions. Text speak is now considered a dialect of English language and children are considered bilingual if they can communicate in Standard English and text-speak. The concern with short hand writing surfaces when Text-speak infiltrates academic writing and affects students' performance. At the same time, social media has also contributed to the popularity of twitter/flash fiction. The length of these stories matches the attention spans of the technology savvy readers. With further technological advancements, we can be sure to see more dialects and genres formed as a product of necessity.

References:

1. A.S. Drigas, P. Leliopoulos "The Use of Big Data in Education", IJCSI International Journal of Computer Science Issues, Vol. 11, Issue 5, No 1, September 2014;
2. У.В. Гвозденко, А.А. Ишченко, А.В. Пилипенко "Большие данные в системе образования", Международный студенческий научный вестник, УДК 372.853, 2019;
3. J.R. Palmero, E.C. Magana, J.M. Rios-Ariza, M. Gomez-Garcia "Big Data in Education: Perception of Training Advisors on Its Use in the Educational System", social sciences, 2020, 9, 53;
4. Г.А. Мамедова, Л.А. Зейналова, Р.Т. Меликова "Технологии больших данных в электронном образовании" Открытое образование Т. 21. № 6. 2017.
5. <https://cuti.org.uy/>.
6. Abduganiyev Akhror, Rashid Xudayarov "Big data types of education system and opportunities for using them in the field", <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/35>.

ХІХ АСРНИНГ СЎНГГИ ЧОРАГИ – ХХ АСР БОШЛАРИДА БУХОРО ВОҲАСИ СИЁСИЙ-МАЪМУРИЙ БИРЛИКЛАРИ ВА АҲОЛИСИ ХУСУСИДА

Рахматов Хайрулла Бозорбоевич

ЎзМУ Жиззах филиали "Ижтимоий фанлар" кафедраси ассистенти

Набиев Шахзод Холмухаммад ўғли

ЎзМУ Жиззах филиали "Психология" факультети талабаси

Аннотация: Мазкур мақолада XIX асрнинг сўнги чораги – XX аср бошларида Бухоро амирлигининг сиёсий маъмурий бирликлари, аҳолисининг этник таркиби хусусидаги тадқиқотчининг фикр-мулоҳазалари қисқача баён қилинган. Унда асосан Бухоро амирлигининг маъмурий-ҳудудий тузилиши, аҳолиси, аҳоли таркиби, этник гуруҳларнинг жойлашган ҳудуди, сўзлашув тили ҳақида сўз боради. Шунингдек мақолада Бухоро амирлигининг муҳим марказий ҳудуди бўлган Бухоро вилояти маъмурий бирликлари аҳолиси билан боғлиқ жой номлари ва уларнинг этник таркиби билан қисқача танишиб чиқиш шуни кўрсатадики, вилоят ўнлаб туман ва бир неча юзлаб қишлоқлардан иборат бўлганлигига эътибор қартилган.

Калит сўзлар: Туман, беклик, гузар, жухуд, гайридин, чоржуй, бурдалиқ, термий, қушбеги, нурота, этнотопоним, яккабоғ, кармана, қарлуқ, аргун.

Бухоро амирлиги даврида амирликнинг марказий ҳудуди асосан Бухоро воҳаси ёки Бухоро вилоятидан иборат бўлиб, ушбу ҳудуднинг сиёсий-маъмурий жиҳатдан бошқарилуви амирлик таркибидаги бошқа ҳудудлардан бирмунча фарқланган. Бу ҳудуд бош марказ – пойтахт бўлмиш Бухоро шаҳри билан бирга шаҳар теграсидаги “туман” деб аталувчи маъмурий бирликлардан иборат бўлиб, амирликнинг асосан “вилоят” ёки “беклик” деб аталувчи бошқа маъмурий бирликларидан фарқ қилган. XIX аср охири – XX аср бошларидаги Бухоро амирлигига тегишли ҳужжатлардан маълум бўлишича, амирлик таркибида жами 27 та вилоят ва 11 та туман мавжуд эди. Бухоро амирлигида маъмурий бошқарувнинг ўрта бўғинига хос амлоқлар тизими 330 га яқин аҳоли манзилларидан иборат бўлган[1]. Шу билан бирга, амирликда вақти-вақти билан ҳам вилоят ёки беклик, ҳам туман ва амлоқликларнинг маъмурий бўлинишида бирмунча фарқлиқлар кўзга ташланиб, айримларининг номи ўзгарса, айримларининг бошқа бир маъмурий бирлик таркибига ўтказилиши каби ҳолатлар кузатилган. Айниқса, XIX аср охири – XX аср бошларида Бухоро амирлигининг бир неча вилоят ва туманларида бир қатор маъмурий ўзгаришлар қилинган маълум.

Жумладан, туман мақомига эга бўлган аҳоли масканлари асосан Бухоро атрофида жойлашиб, улардан “Шимолий-и Руд” (Дарёнинг шимоли) ва “Жанубий-и Руд” (Дарёнинг жануби) 1915 йилда ташкил этилган бўлиб, улар Бухоро шаҳри орқали ўтган Шохруд каналининг икки қирғоғи бўйида жойлашган. Бу ҳақдаги маълумотлар Абдурахмон Тамкин Бухорийнинг «Матали ал-Фаҳира ва маталиб ат-Ториха» асари ва Бухоро амирлиги маъмурлари томонидан 1914 йилда тартиб қилинган ҳужжатларда ўрин олган[2].

Абдурахмон Тамкин Бухорий Бухоро маъмурий тизимида туманлар шаклланишига асос бўлган анъана ҳақида ёзар экан, узоқ ўтмишда 80 аҳоли манзилини бир туманга бирлаштиришга қарор қилинганини, кейинчалик эса туманлардаги аҳоли манзилларининг сони бу меъёрдан кўпайиб кетгани ҳақида айтиб ўтади. Ҳақиқатдан ҳам, Қушбеги архиви ҳужжатларида келтирилган маълумотларига кўра, 1915–1916 йилларда ҳар бир туманда ўрта ҳисобда 120–340 тагача аҳоли манзиллари бўлган[1]. Бундан кўринадики, амирлик маъмурияти бошқарувни қулайлаштириш, хусусан, аҳолидан олинадиган солиқларни тартибга солиш учун вақти-вақти билан сиёсий-маъмурий ислохатлар ўтказиб турган.

Бундан ташқари, амирликда “куҳистоний”, яъни “тоғлик, тоғда яшовчилар” деган ибора мавжуд бўлиб, улар Зарафшон дарёсининг юқори оқимидаги тожик тилли ёки қадимий эроний лаҳжаларда (яғноби, масчои, ғалча) сўзлашувчи тоғлик аҳоли ҳамда Зарафшон ва Ҳисор тоғ тизмалари аҳолиси, Сурхон воҳаси ва Шарқий Бухородаги Бадахшон тоғларида истикомат қилувчи аҳолидан иборат бўлган.

Шимолий-и Руд” (Дарёнинг шимоли) ва “Жанубий-и Руд” (Дарёнинг жануби) деб номланган икки янги туман бошқа туманлардан маъмурий жиҳатдан фарқ қилиб, уларда маъмурий бошқарув маркази мавжуд бўлмаган. Бу туманлардан йиғиладиган солиқ тушумлари устидан Бухоро маъмурий ҳокимиятида тош-тарози, бозор нархлари, вақф мулкларининг ҳисоб-китоби устидан назорат қилувчи амалдор “садир” – раис жавобгар ҳисобланган. Бошқа туманларда эса маъмурий солиқ тизими устидан туман ҳокимликларининг қозилари назорат олиб боришар, ўз навбатида, улар амирликнинг қози-калон мансабидаги амалдорга бўйсунар эдилар[1].

Бухоро амирлигининг жанубий ва жануби-ғарбий ҳудудларидан бири бўлган Карки вилояти мавзеларининг майда аҳоли манзилларига бўлинишида ўзига хослик мавжуд бўлиб, ушбу вилоят мавзелари, бошқа вилоятлардан фарқли равишда, “бекча” деб аталган кичик маъмурий тузилмаларга ажратилиб бошқарилган. Ҳар бир бекчада ўз “бекчахона”си бўлиб, улар орқали аҳоли масканлари назорат қилинган. Бу ерларда Карки, Келиф каби нисбатан йирик аҳоли масканлари – шаҳар ёки шаҳарчалар ҳудуддаги иқтисодий марказ вазифасини бажарган. Аҳолининг сезиларли бир қисми ушбу шаҳарларда яшаб, ҳунармандчилик, балиқчилик, тижорат ва деҳқончилик билан

шуғулланадиган турли этник гуруҳлардан, хусусан, ўтроқ ўзбек ва туркманлардан иборат бўлган бўлса, ҳудуднинг дашт ва чўл қисмларида кўчманчи ўзбек ва туркман уруғлари истиқомат қилишган.

Бухоро амирлигининг маъмурий-бошқарув тизимида «гузар» деб аталмиш аҳоли манзиллари икки хил васфда бўлиб, жойларга қараб бирмунча фарқли маъмурий бирликлар сифатида ўзини намоён қилган. Хусусан, Бухоро шаҳридаги гузарлар ўзини-ўзи бошқарган ва амирлик марказий тизимига бўйсунган бўлса, Нурота вилоятида “гузар” тушунчаси туман ва амлоқларга қараганда нисбатан йирик маъмурий-ҳудудий бирликни билдирган. Нуротада ҳар бир гузар бир неча қишлоқни бирлаштирган. Юқори Амударё бўйлаб Қоратегин вилояти “рабова”ларга бўлинган, улар эса, ўз навбатида, мавзе ва қишлоқларга тақсимланган. Помирдаги Рушон ва Шугнон вилоятлари ўз ички маъмурий районларини оқсоқолликлар тизими сифатида тақсимлаган.

Бухоро воҳасида ўзбек ва тожиклардан ташқари яна туркман, қозок, араб, лўли ва бошқа яна бир қатор миллат ва элатлар яшаб, аҳоли рўйхатларида улар ҳақида ҳам у ёки бу даражада рақамлар келтирилган. Бироқ уларнинг бир қисми сезиларли, бир қисми эса нисбатан камсонли бўлганлиги учун уларга амирликнинг нуфузи юқори аҳоли сифатида тилга олинмаган. Шу ўринда айтиб ўтиш керак, Бухоро воҳаси аҳоли манзиллари номлари орасида этник мансубликни ифодаловчи кўплаб атамалар учраб, айрим тадқиқотчиларнинг “қирғиз” номи билан боғлиқ аҳоли масканларини тўғридан-тўғри қирғиз миллати билан боғлашларига[3] қўшилиб бўлмайди. Қирғиз атамаси билан бошланган қишлоқ номларининг тарқалиш жойлари Бухоро вилоятидаги Хўтфар, Ком-и Або Муслим каби туманларда ва вилоятга қўшни Кармана, Харқон руд, Яккабоғ, Чироқчи, Китоб, Хатирчи, Зиёددин, Хузор бекликларида, шунингдек, Ҳисор, Қоратегин вилоятларига тўғри келишини ёзиб, “бу демак қирғиз элатининг асосий тўплари Қашқадарё, Самарқанд ва Бухоро вилоятларида яшаган” деган хулосага келади. Аслида айтиб ўтилган вилоят ва туманлардаги “қирғиз” этнотопонимли қишлоқлар аҳолиси ўзбеклардан иборат бўлиб, ушбу аҳоли масканларининг бундай номланиши уларнинг 92 ўзбек уруғидан бири билан боғланади. XVI – XX асрга тегишли ўзбек уруғлари рўйхати – шажараларда “қирғиз” ўзбек уруғларидан бири сифатида тилга олинб[4], уларнинг келиб чиқиши Шайбонийлар давридаги Дашти Қипчоқ кўчманчи ўзбекларига алоқадордир. Яъни улар Жанубий Сибир ва Етгисув қирғизларига тўғридан-тўғри алоқаси бўлмай, ўзбек тилининг қипчоқ лаҳжасида сўзлашган ва ўзларини ўзбек уруғи сифатида билишган. Шу билан бирга, 1860- йилларигача Бухоро амирлигига қарашли бўлган Жиззах вилоятининг тоғли ҳудудлари – Зомин ва Қоратикан (Бахмал) туманларида қирғиз аҳоли яшаб, улар амирликнинг “қирғиз” деб номланган бошқа ҳудудлари аҳолиси билан этник жиҳатдан тўғридан-тўғри боғлиқ бўлмаган. Яъни Жиззах вилоятидаги қирғизлар қирғиз тилида сўзлашсалар[4], амирликнинг кўчманчи ўзбекларга алоқадор “қирғиз” уруғи вакиллари ўзбекча сўзлашганлар.[5]

Хуллас, Бухоро амирлигининг муҳим марказий ҳудуди бўлган Бухоро вилояти маъмурий бирликлари аҳолиси билан боғлиқ жой номлари ва уларнинг этник таркиби билан қисқача танишиб чиқиш шуни кўрсатадики, вилоят ўнлаб туман ва бир неча юзлаб қишлоқлардан иборат бўлган. Аҳолининг катта қисми “деҳ” ва “қишлоқ” деб аталувчи ҳамда муайян бир амлоқлик таркибида бўлган аҳоли масканларида яшаганлар. Вилоятдаги йирик аҳоли масканлари амирликнинг бошқа ҳудудларидан фарқли ҳолда “вилоят” ёки “беклик” деб аталмасдан “туман” деб юритилувчи маъмурий бирликларга тақсимлаб бошқарилган. Вилоят кўп миллатли ва кўп элатли ҳудуд бўлиб, аҳолининг катта қисмини ўзбек ва тожик тилларида сўзлашувчилардан иборат бўлган. Шу билан бирга, вилоятнинг ғарбий қисмида туркманлар, шимоли-шарқий қисмида эса қозоқлар аҳолининг сезиларли бир қисмини ташкил этган. Шунингдек, тожик ва ўзбек тилларида сўзлашган ва “араб” деб аталган этник гуруҳ ҳам ўзларининг бир неча ўнлаб қишлоқларига эга бўлган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абдувахобова М.Р. Қушбеги архивида тарихий топонимлар ва Бухоро амирлигининг маъмурий-худудий тизими (илмий рисола). – Тошкент: Тошкент Давлат шарқшунослик институти, 2006. – Б. 15.
2. Населенные пункты Бухарского эмирата (конец XIX – начало XX в.) / Материалы к исторической географии Средней Азии. Под. Ред. А.Р. Мухаммеджанова. – Тошкент: Университет, 2001. – С. 4; Абдувахобова М.Р. Қушбеги архивида тарихий топонимлар ва Бухоро амирлигининг маъмурий-худудий тизими ..., б. 6-7.
3. Султанов Т.И. Опыт анализа традиционных списков 92 «племен илатийа» // Средняя Азия в древности и средневековье. – М.: Наука, 1977. – С. 165-176; Бабаяров Г., Кубатин А. К вопросу о термине «92 узбекских племени» в контексте исторических связей тюркских народов // Global-Turk. – No. 4. – Astana: International Turkic Academy, 2014. – С. 137-147.
4. Qorayev S. Toponimika. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006. – В. 81-82; Тўйчибоев Б., Қашқирли Қ. Зомининг тил қомуси. – Тошкент: Akademnashr, 2021.
5. Рахматов Х. Б. БУХОРО АМИРЛИГИ АҲОЛИСИНИНГ ЭТНИК ТАРКИБИ ХУСУСИДА (XIX асрнинг иккинчи ярми–XX аср бошлари) //ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ. – 2021. – №. SI-3.

ВЛИЯНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ПОВСЕДНЕВНУЮ ЖИЗНЬ КАРАКАЛПАКСТАНЦЕВ (1950-е – 1980-е гг.)

Сейдаметова Гульнара Утарбаевна
PhD, кафедра истории Узбекистана и Каракалпакстана
Каракалпакский государственный университет им. Бердаха (Нукус)

Аннотация: В фокусе исследования повседневная жизнь каракалпакского студенчества в 1950-1980-е годы. Первым шагом формирования социальной группы – студенчества в Каракалпакии, стало появление в 1956 году первого высшего учебного заведения в республике – Педагогического института. В статье представлена повседневная жизнь каракалпакских студентов через анализ основных элементов повседневности: быта и досуга.

Ключевые слова: каракалпаки, студенчество, повседневная жизнь, университет, досуговые практики.

История повседневности — гибкий предмет, она дает возможность работать с разными источниками. Следует отметить, что реконструкция повседневной жизни людей неизбежно ставит ряд методологических проблем, которые связаны со сложностями обобщения и оценок многообразных, часто взаимоисключающих данных, раскрывающих внутреннюю неоднородность и изменчивую динамичность хода повседневной жизни.

Одним из таких примеров является высшее образование, интенсивность влияния на повседневную жизнь которого, в рассматриваемых хронологических рамках, очевидна. Так, например, за пятнадцать лет своего существования педагогический институт к 1950 г. подготовил около 200 преподавателей: 58 историков, 40 физиков и математиков, 81 филологов и 10 преподавателей естественных наук. В 1950-1951 учебный год в институте открылось заочное отделение на 240 мест. В 1958 г. в институте насчитывалось 17 кафедр, работало 148 преподавателей. В их числе был один профессор, 19 доцентов и кандидатов наук, 25 старших преподавателей[1].

Ввиду резкой нехватки педагогических кадров на работу в Каракалпакстан приезжали педагоги из Узбекистана, России, Казахстана, Украины и т.д. Они оказали большую помощь в научно-педагогической работе института.